

het eerste stuk? Het staat er wel, maar het staat er bepaald niet meteen. Maar goed, dat kan ook leerzaam zijn. De teksten zijn, afgezien van wat onvermijdelijke ingrepen en correcties, afgedrukt ‘naar de letter’ van de bronnen. Uiteraard is er, bij deze opzet, niet gemoderniseerd. Maar een ongelukkige consequentie is wel dat de titelpagina van deze uitgave nu suggereert dat het om stukken van twee auteurs gaat, J. Nooseman en J. Nooze-man. Dat wordt in de inleiding wel recht gezet, maar met iets minder ontzag voor de letter had het hele probleem zich niet voorgedaan: de auteur is de bekende acteur Jelis Nooze-man. Het zijn trouwens prima kluchten.

Ton van Strien

De steen van Alciato. Literatuur en visuele cultuur in de Nederlanden. Opstellen voor prof. dr. Karel Porteman bij zijn emeritaat. The Stone of Alciato. Literature and Visual Culture in the Low Countries. Essays in Honour of Karel Porteman / Uitgegeven door/edited by Marc van Vaeck, Hugo Brems, Geert H.M. Claassens. Leuven: Peeters, 2003. – 1131 p. ISBN 90-429-1374-6 Prijs niet opgegeven

De steen van Alciato is letterlijk en figuurlijk een imposante bundel. Ter gelegenheid van het emeritaat van Karel Porteman schreven 59 collega's over de relatie tussen literatuur en, zoals dat in de titel van de bundel heet, 'visuele cultuur'. Dit leverde maar liefst twee kilo kennis en leesplezier op, die door uitgeverij Peeters in een mooie en hanteerbare vorm zijn gegoten. De titel verwijst overigens niet naar de omvang van het boek, maar naar een motief uit de emblemen van Alciato: de steen staat voor de dagelijkse besommeringen die een intellectuele ontplooiing in de weg staan. De boodschap is dat de emeritus zich ongestoord kan wijden aan de verdere studie van de zeventiende-eeuwse Nederlandse letterkunde, nu hij bevrijd is van universitaire taken en klussen.

Het thema van de bundel sluit aan bij een belangrijk onderzoeksterrein van Porteman, de verhouding tussen 'pictura' en 'poesis', zoals die onder andere in emblemen tot uitdrukking komt. De bijdragen over emblematiek nemen dan ook een ruime plaats in de bundel in: 465 van de 1118 pagina's. Het embleemgenre wordt daarin belicht van de vroegste tijd (Alciato) tot in de twintigste eeuw (Charlotte Mutsaers, die vervolgens weer op Cats blijkt terug te grijpen) en van 'smal' naar 'breed': er wordt aandacht ge-

schonken aan afzonderlijke emblemen, (beeld) motieven, emblembundels, relaties tussen bundels en aan de mogelijkheid om ook andere korte teksten, religieuze beelden of zelfs hele gebouwen als 'embleem' op te vatten en te duiden.

Het begrip 'visuele cultuur' is echter breder dan dat. Dit blijkt al uit de eerste drie bijdragen aan de bundel, die een meer filosofisch of theoretisch gehalte hebben. Zij bespreken de verhouding tussen teken en betekenis, beeld en verbeelding, symboliek en taal, aan de hand van respectievelijk J.H. Leopolds gedicht 'Albumblad', het tetragrammaton (de vier letters waarmee God wordt aangeduid in het Hebreeuws) en Middelnederlandse letterallegorese (de gewoonte om woorden te verklaren door de afzonderlijke letters te duiden).

Deze drie artikelen worden gevolgd door een aantal bijdragen over literatuur die naar aanleiding van een kunstwerk geschreven is: gedichten van Hugo Claus, Herman de Coninck en Stefan Hertmans naar aanleiding van twintigste-eeuwse foto's, etsen, sculpturen, machines en tekeningen, gedichten van Willem van Toorn over vijftiende-eeuwse fresco's en een bijschrift bij een zestiende-eeuws portret van Pieter Bruegel.

Een volgende sectie in de bundel (die overigens ook weer onderverdeeld is in vele subsecties) biedt ruimte aan artikelen over de overeenkomsten en verschillen tussen dichtkunst en schilderkunst (bijvoorbeeld in opvattingen over begrippen als 'realisme' of 'verbeelding'). De relatie tussen de zusterkunsten wordt besproken aan de hand van het werk van Brodero, Stijn Streuvels, Edward Vermeulen, Willem Elsschot en Maurice Gilliams en de ridderepiek. In deze sectie krijgt ook de poëtica van de auteurs de nodige aandacht. Er wordt getoond hoe auteurs omgaan met een iconografische traditie, zoals de verbeelding van de apocalyps bij Hadewych en verschillende voorstellingen van Venus (bij Dirc Potter, op het toneel en op titelpagina's). Er wordt aandacht geschonken aan de werking van beelden op het toneel en in toneelteksten (Vondel, Lucretia van Merken, Italiaanse komedie). Uiteenlopende genres komen aan bod, zoals een vijftiende-eeuwse rederijkersrijmprent, een zeventiende-eeuws pamflet en volksprenten, een soort voorlopers van stripverhalen. Gaandeweg komt de nadruk meer op de beeldcomponent dan op de teksten te liggen, met bijdragen over titelprenten en over boekillustraties (zowel over de betekenis en functie als over de totstandkoming ervan). De tweede helft van de bundel is als gezegd aan diverse aspecten van de emblematiek gewijd.

Welbeschouwd is de inhoud van dit omvangrijke boek nauwelijks in één bladzijde weer te geven. Al gaat de meeste aandacht verhoudings-

gewijs uit naar de Vlaamse literatuur en de vroegmoderne periode, het mag duidelijk zijn dat deze bundel iets te bieden heeft aan iedereen die geïnteresseerd is in woord-beeld relaties. Een mooi boek om in te grasduinen en op onverwachte verbanden te stuiten.

Nelleke Moser

Constantijn Huygens: *De Zeestraat van 's-Gravenhage naar Scheveningen* / In hedendaagse spelling overgebracht, geanoteerd en van een inleiding voorzien door Ad Leerintveld. Den Haag: Valerius pers, 2004. Haagse deeltjes [nr. 3]. ISBN 90-808237-2-4 Prijs niet opgegeven

Niet iedereen weet dat *De Zee-straat* (eerste uitgave 1667) een van de mooiste gedichten van Huygens is. Het is niet het minst interessante ook, met zijn uitweidingen over het strandvermaak voor Scheveningen, destijds bepaald geen alledaags onderwerp. Huygens schreef het, terug in Den Haag na een jarenlang verblijf in Frankrijk, toen hij kon zien hoe zijn meer dan tien jaar oude plan voor een straatweg van Den Haag naar Scheveningen eindelijk was gerealiseerd. Ter gelegenheid van de viering van 100 jaar Scheveningen Haven verscheen deze aantrekkelijke uitgave van het gedicht, verzorgd door Ad Leerintveld. De beknopte inleiding vertelt het verhaal van Huygens' initiatieven als projectontwikkelaar en architect: tot op de steen nauwkeurig berekende hij wat er nodig was voor de aanleg, en ook de financiële dekking was bij hem in goede handen. Verder is er een overzicht van de inhoud en een karakteristiek van de toon van het gedicht, met zijn 'lessen' voor vrijers en vrijsters die (bij alle verwantschap) zo geheel anders van karakter zijn dan die van Huygens' grote tijdgenoot Jacob Cats. De tekst is gebaseerd op die in de *Korenbloemen* van 1672, spelling en interpunctie zijn gemoderniseerd en in de marges zijn beknopte woordverklaringen toegevoegd. Een tiental illustraties, reproducties van zeventiende- en achttiende-eeuwse tekeningen van de Scheveningsweg en omgeving, completeert het boekje.

Ton van Strien

'Tweelinge eener dragt.' Woord en beeld in de Nederlanden (1500-1750) / Karel Bostoën, Elmer Kolfin en Paul J. Smith (red.). Hilversum: Vloren, 2001. – 320 p. ISBN 90-6550-661-6 Prijs: € 29,90

Deze bundel is het resultaat van een interdisciplinair onderzoeksproject 'Woord en Beeld' aan de Leidse Universiteit en beoogt, aldus de redactionele inleiding, nieuwe inzichten te bieden in het 'diffuse' en 'veelal conflictueuze' grensgebied tussen literatuur en beeldende kunst in de vroegmoderne tijd. En in die opzet is men ook zeker geslaagd. Het boek bevat elf studies, alle van substantiële omvang en hoog niveau, en passend geïllustreerd, die inderdaad laten zien dat met het doodgeciteerde *ut pictura poesis* de problemen pas beginnen. Ik volsta hier met een kort inhoudsoverzicht. De eerste afdeling is vooral diachroon en thematisch. Paul Smith bespreekt verschillende verschijningsvormen van de fabel van het hert, dat altijd een glaasje met zijn meester mee mocht drinken, maar de drank resoluut afzwoer nadat het in een dronken bui zijn poot had gebroken. Het verhaal is onder meer te vinden in de emblembundels van De Dene en Vondel en biedt dan ook ruime mogelijkheden om wijzen van verbeelding te vergelijken. Karel Bostoën en Daniel Horst laten zien hoe de portretten van de franciscaan 'Broer Cornelis' (1521-1581), met zijn flagellantische praktijken een bekend mikpunt van antipapistische satire, voor een deel wel en voor een deel helemaal niet aansluiten op de bekende *Historie van B. Cornelis* (1569). Eric Jan Sluijter en Nicôle Spaans onderzoeken de verschillende manieren waarop woord en beeld samengaan in de voorstellingen van Cimon en Efigenia, het verhaal uit Boccaccio's *Decamerone* over de oliedomme Cimon, die door de aanblik van de naakte Efigenia in een volmaakte held werd getransformeerd. Uiteraard zal de moraal 'liefde maakt wijs' vaak ondergeschikt zijn geweest aan het plezier van de uitbeelding van een pikante situatie.

In de tweede afdeling staan boekillustraties centraal – wel allerminst een afgegraasd onderwerp. Hanneke de Bruin spreekt over de uitbeelding van donkere mensen in vroege Nederlandse drukken (tot ca. 1550). Veel voorbeelden bestaan er niet van, maar een interessante vaststelling is toch wel dat de afbeeldingen soms totaal de tekst niet 'illustreeren': uitdrukkelijk als zwart of donker beschreven mensen worden dan 'gewoon' als blanken afgebeeld. Veel nauwer verbonden waren woord en beeld in de zeventiende-eeuwse stadsbeschrijvingen, waarover een bijdrage gaat van Eddy Verbaan, toegespitst op Orler's beschrijving van Leiden (1614). Wel moeten we bij het lezen en kijken in dat soort boeken rekening houden met de conclusie dat het er altijd minder gaat om, in de woorden van Verbaan, het aanzicht, als wel om het aanzien van de stad. De volgende bijdrage, door Elmer Kolfin, gaat over een